

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.22>

В. Сівак,

аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ОЗНАК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні інтерес до поняття «українська державність» набув гостроактуального значення та детально вивчається. Це спонукає до необхідності наукового осмислення складових досліджуваного поняття. До них, в свою чергу, відносяться ознаки української державності. Наразі не визначено вичерпного переліку ознак, але вчені-правники стосовно цього ведуть наукові дискусії. З поміж пропонованих ознак української державності, визначаються такі, як: правова спадщина, релігійний вектор розвитку, особливості інститутів публічної влади, а також національне самовизначення та історична пам'ять. Проте, такий перелік не є кінцевим, та довершеним.

Аналіз наукового дослідження.

В сучасних умовах є необхідність науково осмислити ознаки української державності. Термін держава, а особливо державність, є предметом вивчення багатьох науковців. Дослідженням понять «державність» та «держава», займалися наступні науковці: І. Й. Бойко, В. А. Греченко, А. Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Т. Кривенко, В. П. Кононенко, А. М. Мерник, І. І. Мотил, Ю. М. Оборотов, А. І. Оразбаєва, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, М. Ю. Рязанов, О. Ф. Скакун,

В. М. Селіванов, В. С. Смородинський, О. Д. Сятоцький, В. О. Семків, І. Я. Терлюк та інші.

Об'єкт дослідження – українська державність, як устрій буття українського народу. Предмет – це ознаки української державності. Варто зазначити, що головною метою статті є визначення, опис та систематизація переліку ознак досліджуваного поняття, що допоможе ширше зрозуміти сутність української державності.

Серед методів досліджуваного поняття, його складових та утворюючих категорій, було використано: міждисциплінарний підхід, адже тема дослідження передбачає вивчення не тільки загальнотеоретичних, але й історичних, філософських, конституційних, політологічних, культурологічних аспектів досліджуваного поняття, та поряд із ними, загальні методи, серед яких – порівняння, системності та комплексності. Це допоможе ширше розкрити теоретичну базу для вивчення питання.

Виклад основного матеріалу.

Українська державність є поняттям багатогранним та одночасно перебуває в декількох наукових парадигмах. О. Святоцьким запропоновано ряд ознак української державності, але вони потребують доповнення, опису та структурування. Хотів би зупинити

увагу на історичній та загальнотеоретичній парадигмах. Історична наукова парадигма української державності полягає в необхідності дати відповідь, на якому із етапів української історії розпочинається процес формування та утвердження державності. Дослідження є актуальним не тільки для розуміння процесів державотворення, утвердження самостійної держави, але й для завершення формування політичної нації в Україні.

Окреслюючи загальнотеоретичну парадигму української державності, слід зупинитися на наступному: в публікаціях предметом інтересів, яких є державність, держава, співвідношення понять та їх методологія дослідження, часто можна зустріти ототожнення цих понять. Наприклад, говорячи про теорії виникнення держави та державності, їх ознаки не помітно чіткого розмежування. Така невизначеність породжує проблему в сучасних та майбутніх наукових розвідках. Широкий загал соціогуманітарних наук, також ставить знак рівності між поняттями. В той же час, широке коло науковці вказують на важливість та необхідність визначення ознак саме поняття державність.

О. Головка, зазначає: «Окреслення основних ознак державності дозволяє в кожному конкретному випадку з'ясувати, коли ця державність виникає, чи в достатній мірі в її розвитку присутній фактор суб'єктності, тобто визначити, наскільки ця держава є суверенною.» [4]. Цікавою є й наступна позиція, яку висвітлюють А. М. Мерник та А. С. Ярова, з якої можна прослідкувати чітку необхідність визначення ознак державності, на підтвердження такої позиції слугують й інші думки, що вказують на взаємозв'язок понять. Важливо враховувати, що поняття «державність» не слід ототожнювати з усім суспільством, суспільними відносинами. У науці закріплено певне розуміння суспільства. Воно є складною соціальною системою, яку харак-

теризують різні суспільні зв'язки і відносини. Суспільство має потребу в певній організації, способом та формою цієї організації є держава. Державність характеризує державно-організоване суспільство, показує організацію органів публічної влади та взаємодію із суспільством [5].

Виокремлюючи етапи формування української державності, доречно буде приділити увагу такому історичному періоду як Антське царство. Анти мали свою особливу форму демократії – «воєнна демократія», в якій існували народне зібрання, яке і здійснювало безпосереднє керівництво справами, про що вказував Прокопій Кесарійський, а цар (гех) обирався тільки у випадку серйозних викликів, чи загрози існуванню держави. Переважна більшість вітчизняних істориків, підтримуючи висновки щодо української державності антив, висловлені М. Грушевським, вважають, що анти дійсно мали власну державність.

Зокрема, М. Брайчевський наголошує, що політична організація антив нагадувала структуру державних об'єднань Західної Європи (Карла Великого, бургундів, вандалів, готів) і була так само нетривкою. За його переконаннями, початки української державності ведуть нас саме в антські часи [10]. Таким чином, із моменту зародження української державності, можна виділити *прагнення до народодовладдя* як ознаку державності. Про це вказує, наявність у структурах влади на різних етапах української державності – народних зборів, віче, ради козацької загальної, Центральної Ради, Верховної Ради, як органів які є уособленням влади народу, та вказують його фундаментальну роль у вирішенні внутрішніх та зовнішніх справ держави.

У перелік також варто додати й запропоновану В. Семківим ознаку української державності: «Досліджуючи історично-правовий аспект української державності, можна виді-

лити характерну для кожного етапу державності ознаку – *прагнення до верховенства права*. Яскравим прикладом може слугувати “Анонімна записка про потребу обмежити владу гетьмана”, підготовлена невідомим претендентом на посаду одного з генеральних старшин напередодні виборів гетьманом Д. Апостола, яку науковці вважають проєктом малої Конституції, йдеться про провідну роль права та судового розгляду в політичному змаганні між гетьманатом і старшиною» [9].

Верховенство права є ознакою, яка характеризує якість нормативно-правових актів, що створювалися в різні періоди української державності, як причетність до європейської правової традиції та намагання перейняти найкращі демократичні принципи, які в подальшому будуть використані для побудови правової держави. Проте, відтоді, як принцип верховенства права було імплементовано у вітчизняну систему права (Конституційний Договір 1995 р.) та унормовано як один із засадничих приписів українського основоположного акта (Конституція України 1996 р.), і дотепер в Україні не було здійснено комплексного, системного, спеціального дослідження сутності того явища, яке в західному світі постало як Rule of Law, а в українському середовищі відоме як верховенство права [1, С. 95].

Наступною не менш важливою є *релігійно-цивілізаційна* ознака. Християнство мало визначальний вплив не тільки на релігію, але й на цивілізаційний вибір Київської Русі. Важливим є те, що насправді ж поширювалося християнство ще задовго до князювання Володимира Великого та утверджувалося протягом багатьох століть. Це була не одноразова релігійна акція великого київського князя Володимира, здійснена в 988–991 рр., а тривалий процес, що зазнав впливу різноманітних чинників: ідеологічних, політичних, духовно-культурних [11].

З даної тези, ми бачимо бажання не тільки князя та його оточення, але й предків до запровадження християнства в державі. Християнська релігія вирішальним чином вплинула на культуру та традиції українців. В подальшому саме релігійні гасла, що їх виголосив Богдан Хмельницький, аби надати козацькому повстанню легітимності й залучити до нього всі прошарки руського суспільства, допомогли його згуртувати. І навіть така невойовнича верства, як студенти та викладачі Києво-Могилянської академії, влилася в козацько-повстанську армію Б. Хмельницького та ідеологічно зцементувала її [7].

До переліку ознак державності, варто також віднести *національне самовизначення та історичну пам'ять*. Поряд із прагненням до народовладдя та верховенства права, національне самовизначення є базовою ознакою, для досліджуваного поняття, адже відображає прагнення та можливість української нації, до встановлення незалежної держави, що є завершенням процесу державності. Розпад СРСР та постання незалежної України поставили питання про світоглядні та правові підстави національного самовизначення.

Їх містять основні документи, що визначали державотворчі принципи на момент проголошення української незалежності [8]. Серед яких Конституція України, та зокрема нормативно-правові акти, що стали законодавчою основою для проголошення незалежності: «Декларація про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року, та «Акт проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року.

Історична пам'ять, як знання про події та факти минулого певною національною спільнотою, а у випадку дослідження державності пам'ять про правову спадщину. Дану ознаку також, варто зарахувати до переліку ознак державності, але слід зауважити, що ця ознака отримує чітке

окреслення для української державності в період Української козацької держави (Гетьманщини). Щоправда, складність ситуації в демократичному суспільстві полягає в тому, що загальнонаціональна історична пам'ять – це угода (культурна, ідеологічна) між різними варіантами локальних моделей пам'яті, що належать різним соціальним групам та політичним силам, що їх представляють. Але бувають настільки взаємовиключні моделі пам'яті, що ніякої їх солідаризації відбутись не може [2].

Державність – це явище яке поділяється на етапи розвитку, і від цього залежать ознаки який вона набуває. Наприклад, *прагнення до верховенства права*, може з'явитися тільки тоді, коли сформована певна нормативно-правова база, дослідивши положення якої можна визначити таку ознаку. Це ж саме стосується – *прагнення до народовладдя*, описуючи цю ознаку, мною свідомо вказано народовладдя, а не демократію. Демократія є ширшим поняттям та охоплює чималу сферу діяльності людей та держави, а народовладдя лише його складовою. Народовладдя є вираженням демократії та реалізується через безпосередню (пряму) демократію і представницьку (непряму) демократію [6]. Важливою, для повного розуміння ознаки прагнення до народовладдя, є позиція Ю. Ганжурова стосовно народовладдя, як своєрідного горизонту, до якого можна рухатися все життя. Він вважає, що громадянам потрібна ідея народовладдя. Саме вона робить народ психологічно причетним до влади, а інститути громадянського суспільства, які її експлуатують, – помітними складовими політичної системи [3].

Враховуючи наведені вище аргументи, можна вважати, що ознаки української державності виникають на різних історичних етапах, *прагнення до народовладдя* виникає в період Антського царства – що

ознаменовує собою початок відліку державності на наших землях. В свою чергу, *прагнення до верховенства права* утверджується в період Гетьманщини, такий висновок ми можемо отримати із наявної правової бази того періоду. Появу ознаки *історичної пам'яті*, також варто віднести до даного відрізка часу.

Релігійно-цивілізаційна ознака викристалізовується в період Київської Русі коли Володимиром Великим було прийняте епохальне для творення української державності рішення – прийняття християнства у 988 році. Варто зробити висновок, що таке рішення стало підвалиною державності, адже привнесло не тільки релігійні обряди, але й основи морально-ціннісних орієнтирів розвитку держави та державності.

Національне самовизначення є ознакою складнішою, адже її неможливо з'єднати із конкретним періодом української державності. Прагнення українців до побудови власної держави, однаково характерне як в період козащини, так і в добу Української революції 1917–1921 року, наприклад стаття 22 «Статуту про державний устрій, права і вільності УНР» (Конституції УНР) наголошувала, що вся влада в Українській Народній Республіці «походить від народу», такі ж положення містяться і в сучасному законодавстві України.

Висновки. Беручи до уваги наведені тези, можна визначити, що «ознаки української державності» є основою, за допомогою яких відбувається чітке розмежування понять державність та держава, а також розкриває сутність державності, створюючи загальнотеоретичну основу для її дослідження. Їх опис відображає також значення української державності для держави та нації. Ознаки державності поєднують у собі історичний та загальнотеоретичний аспекти в тому, що кожна ознака формується, утверджується та поєднується із кожним історичним періодом:

Прагнення до народовладдя – Антське царство.

Прагнення до верховенства права – Гетьманщина.

Релігійно-цивілізаційна ознака – Київська Русь.

Ознака національного самовизначення – Гетьманщина та Визвольні змагання 1917–1921 рр.

Ознака історичної пам'яті – умовно можна віднести до Гетьманщини, що правда, в цей період тільки позначає початок утвердження даної ознаки. Поява даної ознаки може бути характерною для будь-якого періоду української державності.

Підсумовуючи можна виокремити і ще одну характеристику ознак «державності», адже в подальшому розвитку суспільства ознаки можуть доповнюватися такими обставинами, як, наприклад, цифровізація, що передбачає рівень доступу до науки, технологій тощо.

Державність та держава є фундаментальними поняттями для загальнотеоретичної юриспруденції. В наукових публікаціях часто можна помітити, що вони вживаються, як синоніми. Безумовно, обидва поняття взаємодоповнюють, але ніяк не тотожні. Їх вивчення, окреслення та систематизація носить визначальний характер для становлення, сучасного стану і подальшого розвитку України, як незалежної держави, а також, утвердження нашої держави на міжнародній арені. В даній роботі визначено базові ознаки української державності, серед яких: прагнення до народовладдя; прагнення до верховенства права; релігійно-цивілізаційна; ознака національного самовизначення; ознака історичної пам'яті. Надається їх якісна характеристика, обґрунтована теоретичними та історичними тезами, що допомагає не тільки розмежувати два поняття, але також формулює загальноте-

оретичне підґрунтя української державності. Зокрема, встановлюються історичні рамки кожної ознаки, що слугує підтвердженням позиції, відповідно до якої державність є кодом історичного буття, та визначає для держави, як похідної, межі існування та функціонування. Запропонований перелік ознак, дає можливість не тільки теоретичного осмислення української державності, але й дає змогу зробити спробу визначення ознак державності, які можуть виникати в майбутньому, адже розвиток процесів державотворення не є статичним. Характерно, що ознаки української державності поєднуються із тенденціями, що виникають при формуванні, становленні, розвитку, а також трансформації політичної нації, адже націогенез поєднаний із встановленням правових основ державності, та їх ознак, як однієї із провідних частин досліджуваного поняття. Пропонована читачеві стаття є продовженням загальнотеоретичного дослідження української державності, її правових основ, ознак, функціональних характеристик та природи співвідношення держави і державності. Головне завдання – це покрокове оформлення провідних засад державності, результатом якого повинно стати утвердження поняття, в юридичній науці України.

Ключові слова: ознаки державності, державотворення, держава, народовладдя, верховенства права, релігійно-цивілізаційний вектор, національне самовизначення, історична пам'ять.

Sivak V. To the question of the general theoretical understanding of features of the ukrainian statehood.

Statehood and the state are fundamental concepts for general theoretical jurisprudence. In scientific

publications, one can often see that they are used as synonyms. Undoubtedly, both concepts are complementary, but by no means identical. Their study, delineation and systematization is of a decisive nature for the formation, modern state and further development of Ukraine as an independent state, as well as the establishment of our state in the international arena. In this work, the basic features of Ukrainian statehood are defined, including: the desire for people's rule; striving for the rule of law; religious and civilizational; a feature of national self-determination; a feature of historical memory. Their qualitative description is given, based on theoretical and historical theses, which helps not only to distinguish between two concepts, but also formulates the general theoretical basis of Ukrainian statehood. In particular, the historical framework of each feature is established, which serves as a confirmation of the position according to which statehood is the code of historical being, and defines the limits of existence and functioning for the state, as a derivative. The proposed list of features makes it possible not only to theoretically understand Ukrainian statehood, but also to make an attempt to determine the features of statehood that may arise in the future, because the development of state-building processes is not static. It is characteristic that the features of Ukrainian statehood are combined with the trends that arise during the formation, establishment, development, and transformation of a political nation, because natiogenesis is combined with the establishment of the legal foundations of statehood, and their features, as one of the leading parts of the studied concept. The article offered to the reader is a continuation of the general theoretical study of Ukrainian statehood, its legal foundations, features,

functional characteristics, and the nature of the relationship between the state and statehood. The main task is the step-by-step design of the leading principles of statehood, the result of which should be the confirmation of the concept in the legal science of Ukraine.

Key words: features of statehood, state formation, state, people's rule, rule of law, religious and civilizational vector, national self-determination, historical memory.

Література

1. Антологія лібералізму: політикоправничі вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; відп. ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко; Вст. сл. С. Головатий. К.: «Книги для бізнесу», 2008. 992 с.

2. Артюх, В.О. Що таке історична пам'ять? [Текст] / В.О. Артюх // Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Ред.кол.: Є.О. Лебідь, А.Є. Лебідь. Суми: СумДУ, 2013. С. 3-9.

3. Ганжуров Ю. Представницька демократія чи пряме народовладдя: критерії оцінки. Політичний менеджмент, 2011, № 5, С. 13-18.

4. Головка О. Б. Методологічні проблеми вивчення розвитку держави та державності у населення України доби середньовіччя та раннього модерного часу // Проблеми дидактики історії. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. 3. С. 19-29.

5. Мерник А. М., Ярова А. С. Поняття держава та державність: зміст та співвідношення (історико-правовий аспект). Електронне наукове фахове видання "Юридичний науковий електронний журнал". № 3. С. 19-22. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/5.pdf

6. Пехник А. В. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень) / А. В. Пехник, Ю. М. Дзюбенко. Актуальні проблеми політики. 2018. С. 275-285.

7. Пономаренко О. Релігійні чинники українського державотворення. Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2009. Вип. 43. С. 200–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2009_43_17

8. Рафальський І. Українське національне самовизначення. Колективне самопроєктування. Політичний менеджмент. 2013. № 1-2. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2013_1-2_3

9. Семків В. О. Методологія аспекти історико-правової доктрини української державності. «Право України». 2020. С. 41–51.

10. Тараненко В. Г. До питання витоків української державності. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2016. С. 182–189.

11. Роль християнства у становленні української державності (до 1030 річчя хрещення Русі). URL: http://vyhovnarobota.blogspot.com/2018/06/blog-post_28.html